

Dr. Keserű Barna Arnold*

**A SZELLEMI TULAJDON A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS
SZOLGÁLATÁBAN
II. A SZELLEMITULAJDON-JOGOK GLOBÁLIS SZABÁLYOZÁSA
A FEJLŐDÉSÉRT**

1. Bevezetés

Az előző számban megjelent tanulmányban arra kerestük a választ, hogy a szellemi tulajdon intézménye miként képes hatást gyakorolni a fenntartható fejlődésre és annak pilléreire. Ismertettük azokat az érveket, amelyek mindenképpen igazolják a szellemi tulajdon és a fenntartható fejlődés közötti összefüggések vizsgálatát. A sorozat második részében a már megkezdett kutatást intézményi megközelítésben folytatjuk tovább. Tekintettel ugyanis arra, hogy maga a fenntartható fejlődés is globális jelenség, és szükségképpen megkívánja az államok együttműködését,³¹ a rendszer fontos részét képező szellemi tulajdoni rezsim is megkívánja a globális szabályozást. Ennek az átfogó rendszernek jelenleg két pillére van, a WIPO és az annak keretében kötött nemzetközi egyezmények, valamint a WTO és a TRIPS normarendszere. A következőkben e két szerv alapvetően eltérő szerepfelfogását és a fenntartható fejlődés érdekében kifejtett tevékenységét mutatjuk be, valamint azt, hogy az általuk igazgatott globális szellemi tulajdoni rezsimet miként igyekeznek a fejlődő és a fejlett országok közötti technológiatranszfer szolgálatába állítani.

2. A WIPO mint a szellemitulajdon-jogok fejlődésének a mozgatórugója

2.1. A WIPO viszonya a fenntartható fejlődéshez

A Szellemi Tulajdon Világszervezetét az 1967. július 14-én Stockholmban aláírt nemzetközi egyezményrel³² hozták létre, az egyezmény preambuluma, illetve 3. cikke szerint azzal a céllal, hogy a szuverenitás és az egyenlőség elvének tiszteletben tartása mellett az államokat együttműködésre késztesse annak érdekében, hogy az alkotótevékenységet támogassák, és

* Egyetemi tanársegéd, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék.

³¹ Hiszen a környezetszennyezés vagy a klímaváltozás nem áll meg az országhatároknál. Ugyanígy a termelési és elosztási viszonyok és a teljes gazdasági rendszer is olyan komplex hálózatot képez, amelyben minden ország kisebb-nagyobb mértékben függ a másiktól. Hasonlóképpen a társadalmi kérdések sem szoríthatóak határok közé, a nyomor, a betegségek, az éhínség átgyűrűzik egyik országból a másikba, és emiatt sok esetben nehezen kezelhető a társadalmi katalizmak elől menekülő migránsok helyzete.

³² Magyarország kihirdette az 1970. évi 18. törvényerejű rendelet.

az egész világon elősegítsék a szellemi tulajdon oltalmát. A másik fő célkitűzés adminisztratív jellegű, a tagállamok a PUE és a BUE által létesített iparjogvédelmi és szerzői jogi uniók hatékony igazgatását kívánták előmozdítani.

A WIPO nem volt előzmények nélküli, ugyanis jogelődjeként működött a Szellemi Tulajdon Védelmének Egyesített Nemzetközi Irodája (a továbbiakban BIRPI), amely a BUE és a PUE igazgatására létrehozott két nemzetközi iroda 1893-as egyesüléséből jött létre Bernben. A Párizsi és a Berni Unió addig egymástól elkülönülten létezett.³³ A BIRPI kezdetben pusztán hét fővel működött, s idővel ebből fejlődött ki a WIPO közel ezerfős apparátusa. Ahogy a szellemitulajdon-jogok szerepe egyre inkább felértékelődött, és a BUE, valamint a PUE is többször módosításra került, úgy idomult a BIRPI szervezete is (részben az időközben létrejött nemzetközi szervezetek mintájára), majd 1960-ban Genfbe költözött. Itt egy évtizeddel később, 1970-ben kezdte meg a BIRPI jogutódjaként működését a WIPO, akkor még 32 tagállam részvételével, amelynek tevékenysége és feladatköre azóta is folyamatosan bővül, s ma már 188 tagországot tömörít magába.³⁴ Fontos kiemelni, hogy 1963-tól 1973-ig a BIRPI, majd a WIPO igazgatóhelyettese, 1973-tól 1997-ig pedig a WIPO főigazgatója Bogsch Árpád volt, akinek elévülhetetlen érdemei voltak a WIPO létrehozásában és abban, hogy a szervezet 1974. december 17-én csatlakozhatott az ENSZ szakosított szervei közé.³⁵ Ez a csatlakozás azonban nem volt teljesen konfliktusmentes, ugyanis ezzel két szerv, a WIPO és az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, a továbbiakban UNESCO) egymással konkurens helyzetbe került a szellemitulajdon-jogi kérdésekben. Már az 1967-es stockholmi konferencián is jelezte az UNESCO képviselője a WIPO megalakulásával felmerülő lehetséges versenyhelyzetet. A képviselő a fő problémát abban látta, hogy például az Egyetemes Szerzői Jogi Egyezményrel kapcsolatos igazgatási feladatokat a WIPO Nemzetközi Irodája (amely a WIPO titkárságaként működik) elvonhatja az UNESCO-tól úgy, hogy ahhoz az UNESCO tagállamai hozzá sem járulnak. Emellett kifogásolta a WIPO-egyezmény 3. cikkének megszövegezését, ami a fő célkitűzéseken keresztül a WIPO kizárólagos kompetenciáját sugallja minden szellemi tulajdonnal kapcsolatos nemzetközi kérdésben. Ehelyett szerencsésebbnek tartotta volna a többféle nézőpont és értékrendszer fenntartását, amit az UNESCO érintetlenül hagyása szolgált volna a legjobban. Álláspontja szerint ezt támasztotta alá az 1945-ben összeült diplomáciai konferencia anyaga, és maga az UNESCO alapokmányának I. cikke is, miszerint az UNESCO fő feladata a szellemi tevékenységek teljes skálájának előmozdítása és az arra kiterjedő nemzetközi koordináció, valamint az ötletek és eszmék szabad áramlásának a biztosítása. Ennek megfelelően pedig az UNESCO mindig

³³ Debora J. Halbert: The World Intellectual Property Organization: Past, Present and Future. *Journal of Copyright Society of the USA*, 54. évf. 2–3. sz., 2007, p. 255.

³⁴ WIPO Treaties – General Information. Major Events 1883 to 2002: <http://www.wipo.int/treaties/en/general/#birpi>, 2015. 03. 16.

³⁵ Arpad Bogsch (1919–2004) in *WIPO Magazine*, 2004, november–december, p. 11–12., 27: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/general/121/2004/wipo_pub_121_2004_11-12.pdf (2015. 03. 16.).

is bizonyította érdekeltségét a szerzői jogban, és sokat tett a szerzői jogok erkölcsi védelmét megalapozó elvek univerzálissá tételében.³⁶

A fenti érvek ellenére a WIPO lett a szellemitulajdon-jog rendszerének fő mozgatórugója, majd 1989-ben, amikor az USA csatlakozott a BUE-hez, és egy évvel később a Szovjetunió összeomlott, az Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmény jelentéktelenné vált a BUE mellett, így az UNESCO elvesztette maradék befolyását is a szellemitulajdon-joggal összefüggő kérdésekben. Ekkor a WIPO egy rövid időre, egészen a WTO és a TRIPS színrelépéséig, egyeduralkodóvá vált.³⁷

Az 1970 óta eltelt 45 évben számos komoly változás következett be, amelyhez a WIPO-nak is alkalmazkodnia kellett. A digitális technológia térhódítása, a WTO létrejötte és a szellemitulajdon-jogok iránti érdeklődés fokozódása egyre sokrétűbb feladatokat rótt a WIPO-ra. Sőt, a TRIPS megszületése óta a nemzetközi porondon érezhető egyfajta „forum shopping” is az államok részéről, hogy a WIPO és a WTO között választva a számukra legelőnyösebb szervezetben próbálják érvényre juttatni gazdasági érdekeiket. Emellett jelentősen közrejátszott a WIPO arculatformálásában az a tény is, hogy a világ kezdett ráébredni az erős bástyákkal védett szellemitulajdon-jogok negatív hatásaira is, és az ezzel összefüggő tárgyalások és folyamatok egyre nagyobb publicitást kaptak, azaz komoly érdeklődés kezdte övezni a WIPO-t mint a szellemi tulajdon rendszerének globális szervezőerejét. Ez az alkalmazkodási kényszer különösen az észak–dél-ellentétben mutatkozott és mutatkozik meg, amikor is a fejlett észak gazdasági érdekeit szolgáló erős szellemitulajdon-védelem ütközik a fejlődő államok érdekeivel. Már az 1967-es konferencia idején is merültek fel kértelyek a WIPO-val szemben, még az ünnepélyes hangvételű megfogalmazások és az olyan hiteles személyek, mint Bogsch Árpád érvelése ellenére is. Sokan tartottak ugyanis a fejlődő országok WIPO-n belüli megerősödésétől és attól, hogy ezek az országok leszavazhatják a fejlett országokat, amivel képesek lehetnek meggyengíteni a szellemitulajdon-jogok rendszerét (ezeket a politikai erőviszonyokat ráadásul a hidegháború politikája is jelentősen befolyásolta). Ebben a folyamatosan változó nemzetközi erőterben a WIPO olyan szervvé vált, ami a fejlődés eszméjére fókuszálva fejt ki koordinatív tevékenységét a fejlett és a fejlődő országok együttműködése révén.³⁸ Ahhoz azonban, hogy a fejlődő országok hátránya csökkenthető vagy behozható legyen, és a fejlődés fenntarthatóvá válhasson, további szellemitulajdon-védelmi paradigmaváltásra van szükség, amelynek csírái már kezdenek kibontakozni a WIPO szerveinek munkásságában. Jól jelzi ezt például a belső bizottsági struktúra is. A hagyományos tudás, a hagyományos kulturális kifejezések és a folklór hatékony védelmére kormányközi bizottság (*Intergovernmental Committee on Intellectual Property*

³⁶ Records of the Intellectual Property Conference of Stockholm. June 11 to July 14, 1967. Volume II, World Intellectual Property Organization, Geneva, 1971, p. 1088–189: <ftp://ftp.wipo.int/pub/library/ebooks/Internationalconferences-recordsproceedings/StockholmConferenceRecords1967/StockholmConferenceRecords1971Volume2.pdf> (2015. 03. 17.).

³⁷ Halbert: i. m. (33), p. 261.

³⁸ Halbert: i. m. (33), p. 253–262.

and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Folklore, a továbbiakban ICG) működik, amely elsődlegesen a fejlődő országok és a bennszülöttek érdekeit védi.

A fejlődő országok érdekeinek előmozdítása már a WIPO megalakításakor is felszínre került, és 1970-re mind a fejlett, mind pedig a fejlődő országok érdekeltté váltak a WIPO működtetésében. A svájci kormány már az első közgyűlés alkalmával felhívta a figyelmet a fejlett országok globális fejlődésért viselt felelősségére. A fejlődő országok számára a legnagyobb lehetőséget a technológiatranszfer erősítése jelentette, a fejlett országok pedig hatalmas előnyt láttak egy olyan szerv létrehozásában, amelynek egyedüli célja a szellemi tulajdon-jogok koncepciójának világszintű terjesztése és a vonatkozó nemzeti jogalkotás fejlesztése.³⁹ A fejlődést előmozdító törekvések a WIPO-egyezmény 3. cikkének szó szerinti értelmezéséből nem következnek. Ugyanakkor a WIPO tevékenységét tág kontextusban értelmezve egészen más képet kapunk. Figyelembe véve ugyanis, hogy magának az ENSZ-nek is a nemzetközi béke és biztonság mellett az egyik legfőbb célkitűzése a fejlődő országok helyzetének a javítása, a WIPO-nak mint az ENSZ szakosított szervének sem lehet ezzel ellentétes célja, ráadásul az ENSZ Millenniumi Deklarációjában foglalt fejlesztési célok is kötelezőek rá nézve. Így tehát a WIPO célja mindenképpen kiterjed arra, hogy többek között az egészségügy, a környezetvédelem, a kommunikáció, az információ és az élelmiszer terén elért legújabb tudományos és technológiai eredményekből való részesedést a fejlődő országok számára is biztosítsa.⁴⁰

A WIPO és az ENSZ között 1974. december 17-én kelt megállapodás (amellyel a WIPO az ENSZ szakosított szervévé vált) az 1967-es stockholmi egyezményhez képest már sokkal világosabban kifejezi a WIPO és a fenntartható fejlődés viszonyát, ugyanis az 1. cikke szerint

„... a WIPO mint szakosított szerv ... felelős azért, hogy az alapvető eszközei, valamint az általa igazgatott egyezmények és megállapodások révén megtegye a szükséges lépéseket abból a célból, hogy támogassa a kreatív szellemi tevékenységet, és hogy a fejlődő országokban elősegítse az ipari tulajdonnal összefüggő technológiatranszferet a gazdasági, szociális és kulturális fejlődés felgyorsítása érdekében ...”⁴¹

A WIPO tevékenységének és fő feladatkörének tág értelmezése tehát ebben az egyezményben nyert normatív alapot. Erre tekintettel többen is javasolják a WIPO-egyezmény kiegészítését oly módon, hogy az kellőképpen reflektáljon a fejlődő országokkal szemben

³⁹ Halbert: i. m. (33), p. 268.

⁴⁰ Sisule F. Musungu, Graham Dutfield: Multilateral agreements and a TRIPS-plus world: The World Intellectual Property Organisation (WIPO), Quaker United Nations Office – Quaker International Affairs Programme, Geneva–Ottawa, 2003, p. 18: <http://www.geneva.quino.info/pdf/WIPO%28A4%29final0304.pdf> (2015. 03. 17.).

⁴¹ A szerző fordítása.

fennálló kötelezettségekre. Ez már csak azért is szükséges lenne, mert a WIPO célját tekintve a WIPO-egyezmény és az ENSZ–WIPO-megállapodás nincs egymással szinkronban, ezt pedig célszerű lenne feloldani, hogy a WIPO rendeltetése egyértelművé váljon a tudásalapú társadalom megteremtésében. A konkuráló nemzetközi dokumentumok közül a szerződésértelmezés szabályai és a jog általános rendezőelvei alapján az ENSZ–WIPO-megállapodás tekinthető előrébb valónak, hiszen időben később keletkezett, és a WIPO mai arculatát alapvetően az a megállapodás és az abból fakadó, az ENSZ-szel szembeni kötelezettségek határozzák meg. Emellett mindkét egyezményt pontosítani kellene amiatt is, hogy a WIPO tevékenységének teljes spektrumát lefedje, ugyanis a fentebb idézett 1. cikk ipari tulajdont (*industrial property*) említ, amelynek hatókörén a szerzői jog kívül esik. Ezt azonban érdemes lenne a legátfogóbb szellemi tulajdon kifejezésre cserélni.⁴²

Az 1. cikk második felével kapcsolatban érdemes még kiemelni, hogy világossá teszi azt, hogy a fejlődés elősegítése tágabb szervezeti kontextusban valósul meg, így különösen az UNCTAD, az UNDP, az ENSZ Iparfejlesztési Szervezete (*United Nations Industrial Development Organization*, a továbbiakban UNIDO), az UNESCO és más ENSZ-szervek, illetve maga az ENSZ-közgyűlés tevékenységével összhangban kell a WIPO-nak is a célját megvalósítania. Ez különböző és meglehetősen sokrétű módokon valósul meg, ahogy az 1. cikk is említette, bizonyos alapvető belső eszközök, illetve a nemzetközi jogalkotás útján. A következőkben a WIPO számára rendelkezésre álló és saját szervezetén belül működtetett eszközöket tekintjük át. A nemzetközi jogalkotás eredményei külön fejezetet képeznek majd.

2.2. Jogalkotási, igazgatási és jogalkalmazói segítségnyújtás

Jogi segítségnyújtási feladatkörében a WIPO a fejlődő és az átalakulóban lévő országok mindhárom klasszikus hatalmi ágát támogatja, így a törvényhozást, a végrehajtást és az igazságszolgáltatást is ellátja jogi segítségével.

A WIPO Nemzetközi Irodája csak az érintett állam minisztériumának, illetékes hatóságának vagy diplomáciai képviselőjének kifejezett és hivatalos kérésére ad jogalkotási kérésekben javaslatokat. Ez történhet úgy, hogy véleményezi az elkészült szövegtervezetet, de akár oly módon is, hogy felkérést kap az első szövegváltozat kidolgozására. Az utóbbi esetben természetesen alaposabb konzultációra és a kormányzati stratégia pontosabb feltérképezésére van szükség, különösképpen a szociális és gazdasági célkitűzések vonatkozásában. Emellett figyelembe kell venni az érintett ország szervezeti infrastruktúráját és humán kapacitásait, hiszen értelmetlen lenne olyan javaslatokat megfogalmazni, amelyeket szervezeti, pénzügyi vagy szakmai háttér hiányában egyébként is képtelenek lennének megvalósítani. A javaslatok kidolgozásakor a Nemzetközi Iroda messzemenően figyelembe veszi az

⁴² *Sisule F. Musungu: Rethinking innovation, development and intellectual property in the UN: WIPO and beyond. Quaker International Affairs Programme, Ottawa, 2005, p. 12–13: <http://quino.org/sites/default/files/resources/Rethinking%2BIP%2B-%2BWIPO%2Band%2BBeyond.pdf> (2015. 03. 17.).*

éppen aktuális nemzetközi trendeket és a szellemi tulajdon-jog szabályozásának legmodernebb eredményeit, valamint tekintettel van a nemzetközi egyezményekkel való összhangra is, különösen a PUE, a BUE és a TRIPS vonatkozásában,⁴³ hogy a még nem részes fejlődő államok számára megkönnyítse a csatlakozást. A javaslatokat a WIPO főigazgatója nevében adják, aminek a tartalma szigorúan bizalmas a WIPO és a kérelmező között, kivéve, ha a kérelmező további külső szakértők bevonását igényli. Az ajánlások alapját a WIPO bizottságai által kidolgozott modelltörvények képezik, de természetesen figyelembe veszik a kérelmező fél speciális igényeit és körülményeit, így annak megfelelően egyediesítik a modelleket. Eddig több mint 100 fejlődő országnak adott jogalkotási tanácsot a Nemzetközi Iroda.⁴⁴

A leggyakoribb jogi ajánlások a közigazgatás területére tartoznak, s e tárgykörben tipikusan iparjogvédelmi és szerzői jogi hatóságok fordulnak a WIPO-hoz adminisztratív segítségért. Ezek többnyire a bejelentési űrlapok formájára és tartalmára, az egyes szolgáltatásokért fizetendő díjakra, a kutatásokra, a hivatalok szervezeti felépítésére [mind infrastrukturálisan (például iratkezelés, elektronikus eljárások lehetővé tétele, működési költségek kialakítása), mind pedig az emberi erőforrással kapcsolatosan (milyen szakképzettségű és mekkora apparátus szükséges)] vonatkoznak. Az előbbieken túl a szerzői joghoz kapcsolódó közös jogkezelés tárgyában érkeznek megkeresések a WIPO-hoz, ugyanis a közös jogkezelés szervezeti felépítése, díjrendszere és az állami kontroll mértéke mind-mind kényes kérdés, aminek a nem megfelelő szabályozása – a korábbi tapasztalatok hiányában – több kárt okozhat, mint hasznot. Az adminisztratív asszisztencia sokkal kötetlenebb és változatosabb formában valósul meg, mint ahogy az a jogalkotás területén történik. Nyújthatják azt a nemzetközi iroda munkatársai vagy az általuk bevont külső szakemberek. A javaslatétel történhet írásban vagy akár szóban, sőt a WIPO által szervezett szemináriumokon és továbbképzéseken is. Eddig ezen a területen is több mint 100 országnak nyújtott segítséget a WIPO, amelynek költségeit vagy saját maga, vagy az UNDP vagy az érintett kormány viselte.⁴⁵

A legtöbb fejlődő országban – és sok fejlett országban is – a szellemi tulajdon-jogokkal kapcsolatos polgári vagy büntetőperek száma viszonylag alacsony, amiből következik, hogy ezek az országok egyáltalán nem vagy csak csekély mértékű jogalkalmazási tapasztalattal rendelkeznek. Ezért ha felmerül egy-egy komolyabb szabadalom- vagy védjegybitorlási ügy, az eljáró bíróságok sok esetben tanácsra szorulnak. A képzések mellett a tapasztalatátadás

⁴³ Amióta 2000-ben a WTO TRIPS Tanácsában vita folyt a közegészségügyhöz való hozzáférésről, a WIPO-tagállamok egyre több esetben kérnek tanácsot a TRIPS-ben foglalt lehetőségek kihasználására vonatkozóan, mind a kötelezettségek átültetésének módjában, mind a védelem anyagi jogi szabályainak meghatározásában, mind pedig a jogérvényesítés mechanizmusaiában. Lásd *Advice on Flexibilities under the TRIPS Agreement*: http://www.wipo.int/ip-development/en/legislative_assistance/advice_trips.html (2015. 03. 17.).

⁴⁴ *Bogsch Árpád*: *Brief History of the First 25 Years of the World Intellectual Property Organization*. World Intellectual Property Organization, Geneva, 1992, p. 60: ftp://ftp.wipo.int/pub/library/ebooks/wipopublications/wipo_pub_882%28e%29.pdf (2015. 03. 17.).

⁴⁵ *Bogsch*: i. m. (44), p. 61.

leghasznosabb módja, ha próbaperekkel szimulálják a való életben felmerülő lehetőségeket. A bírók, valamint a képviselők saját hazájukban elismert és nagy tapasztalattal rendelkező szakemberek, akik a próbaper előtt és után is átbeszélnek a tipikus kérdéseket a fejlődő országokból érkezett bírókból és képviselőkből álló hallgatósággal. A nemzetközi iroda által szervezett próbaperek rendszerint nagy népszerűségnek örvendenek. Szintén a jogalkalmazás kérdéskörébe tartozik, hogy a fejlődő országok nyomozószervei és vámhatóságai számára is folyamatosak a képzések a hatékony bűnüldözés és a hamis áruk felderítése érdekében.⁴⁶

2.3. A fejlődő országok számára nyújtott további előnyök

A WIPO a fentiekén túl is számos módon segíti elő a fejlődő országok felzárkózását a szellemi tulajdon-jogokon keresztül. Ezeket azonban e helyen csak összefoglalóan és röviden említjük meg, mivel jogtudományi nézőpontból kevésbé relevánsak.

A fejlődő országok szellemi tulajdon-védelmi hivatalai sok esetben nem rendelkeznek a szükséges technikai infrastruktúrával ahhoz, hogy hatékonyan részt vehessenek a globális szellemi tulajdoni rendszerben. Ennek előmozdítására a WIPO technikai és informatikai segítséget nyújt automatizált és standardizált kutató- és nyilvántartó szoftverek rendelkezésre bocsátásával. E szoftverek alkalmasak arra, hogy a szükséges dokumentumokat elektronikus környezetben tárolják és felhasználják, valamint lehetővé teszik az egyes nemzeti és regionális hivatalok adatbázisaival való összekapcsolódást, ami rendkívüli mértékben megkönnyíti és felgyorsítja az ügyintézők munkáját (például egy szabadalmi bejelentés újdonságkutatásakor).⁴⁷

A humántőke fejlesztésére és az oktatásra is kiemelt figyelmet fordít a WIPO. Ennek során változatos képzéseket kínál mind a fejlődő, mind pedig a fejlett országok számára, hogy a szellemi tulajdonnal foglalkozók, legyenek azok akár piaci szereplők, akár hivatalnokok, a megfelelő és naprakész tudás birtokába juthassanak. E képzési rendszer letéteményese a WIPO-akadémia, ami MSc-képzéseket, szakmai továbbképzéseket, nyári egyetemeket és távoktatási kurzusokat kínál. E programokon a fejlődő országokból érkezők jelentős költségkezdvezménnyel vehetnek részt.⁴⁸

Végül pedig megemlítendő a WIPO „marketingtevékenysége”, amivel a szellemi tulajdon-jogokra kívánja ráirányítani a figyelmet, hogy a fejlődő országokban is egyre fokozottabb figyelmet szenteljenek e területnek, és mind a gazdasági élet szereplőinek, mind pedig a kormányoknak nőjön a szellemi tulajdon-védelmi tudatossága.

⁴⁶ *Bogsch*: i. m. (44), p. 62.

⁴⁷ Technical Assistance: http://www.wipo.int/global_ip/en/activities/technicalassistance/ (2015. 03. 17.).

⁴⁸ Capacity Building: http://www.wipo.int/cooperation/en/capacity_building/ (2015. 03. 17.).

3. A WTO bekapcsolódása a szellemi tulajdon-jogok nemzetközi rendszerébe

3.1. A WTO létrejötte

A '90-es évek közepén nemcsak a szellemi tulajdon-jogok területén, de a globális kereskedelemben is rendkívüli változások történtek, amelyek szerves fejlődés eredményeként születtek meg, és nem voltak előzmény nélküliek. Már a Brundtland Bizottság jelentése is kiemelte, hogy a fenntartható fejlődést értelmetlen nemzeti szintre korlátozni, ugyanis annak globális méretekben kell megvalósulnia. Ez pedig különös jelentőséget tulajdonít az államok közötti két- vagy többoldalú kapcsolatoknak, amelyek egyik – ám nem elhanyagolható – aspektusa a kereskedelem.

A nemzetközi gazdasági kapcsolatokban a legfontosabb kérdés, hogy az áruk, szolgáltatások és vagyoni értékű jogok szabadon mozoghatnak-e a világpiacra, azaz létezik-e szabad kereskedelem a nemzetközi porondon. E gondolat valójában a különféle vámok és egyéb nem vámjellegű akadályok felszámolását és a kereskedelem liberalizálását jelenti.⁴⁹

E cél megvalósításához hosszú út vezetett el, amelyen az első nagy lökést a második világháború jelentette. A hatalmas pusztulást követően az új világkereskedelmi rendszer mozgatórugója javarészt az európai és távol-keleti újjáépítésben érdekelt Amerikai Egyesült Államok volt. A Nemzetközi Valutaalapot létrehozó 1944-es Bretton Woods-i konferencia nyomán egyenes út vezetett az 1947-es havannai konferenciához. Az ENSZ célja az volt, hogy olyan átfogó egyezményt fogadjanak el a tagállamok, amelyben a liberalizált nemzetközi kereskedelem anyagi jogi szabályait és intézményi-szervezeti rendjét egyaránt elfogadják. E grandiózus megállapodás lett volna a Havannai Charta.⁵⁰ Habár a charta eredeti formájában sosem lépett hatályba, a részes államok 1948. január 1-jei hatállyal alkalmazni kezdték annak anyagi jogi szabályait, amelyet azt követően Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezménynek nevezve ratifikáltak az államok, és GATT 1947-ként vált ismertté. E megállapodás a Havannai Charta hatálybalépéséig szánt átmeneti megoldásként született meg, ám 1994-ig hatályban maradt.

A GATT átmeneti jellegéből fakadóan hézagossá vált, ami miatt sorozatos módosításoknak kellett alávetni, ráadásul a tagállamokat egymáshoz mérten eltérő kötelezettségek terheltek, így rendkívül szövevényessé és átláthatatlanná vált a GATT normarendszere. Emellett a gazdasági világ is jelentős változáson ment keresztül 40 év leforgása alatt, így a GATT 1986-tól 1993-ig tartó uruguayi tárgyalássorozatán jelentős változtatásokra volt szükség. A fordulót 1994-ben, a Marrakesh-i Egyezmény vagy másképpen WTO-egyezmény aláírásá-

⁴⁹ Vörös Imre: A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I. KRIM Bt., Budapest, 2004, p. 74.

⁵⁰ A Havannai Charta éppen az Amerikai Egyesült Államokon bukott meg, a Kongresszushoz be sem nyújtották ratifikálásra a megállapodást. Attól tartottak ugyanis az amerikai döntéshozók, hogy a charta túlságosan is beszűkítené az Egyesült Államok külkereskedelmi mozgásterét.

val zárták le, ennek eredményeként – számos újítás mellett – létrejött a WTO, amely genfi székhellyel, jelenleg 160 tagállam részvételével működik.⁵¹

3.2. A WTO mint globális szabályozóerő a fenntartható fejlődésben

A WTO pontos szerepét és nemzetközi feladatkörét illetően egymással ellentétes álláspontok uralkodnak. Az egyik véglet szerint az eredeti céljához híven, pusztán a kereskedelem liberalizációjára kellene korlátoznia a működését, míg a másik véglet szerint egyfajta globális kormányzást valósíthatna meg azáltal, hogy a nem kereskedelmi tárgyú kérdésekkel – úgymint a környezetvédelemmel, emberi jogokkal, munkaügyi szabályokkal – is foglalkozik. A szellemitulajdon-jogot szokták az első prototípusként emlegetni, amely kívül esik a WTO vámcsökkentéssel összefüggő, szűkebben vett fő feladatán. Egyes szerzők a WTO globális szerepvállalásának átalakítását az „alkotmányosítás” (*constitutionalisation*) kifejezéssel írják le, amelynek eredményeképpen a WTO képes lenne a különböző, de egyaránt legitim és demokratikus értékek és célok között egyensúlyozva a szabadság és jólét eszméjét előmozdítani.⁵²

A WTO-egyezmény III. cikke alapján a WTO elsődleges funkciója, hogy az egyezményhez kapcsolt első, második és harmadik mellékletbe foglalt multilaterális, valamint a negyedik mellékletbe foglalt többoldalú kereskedelmi megállapodások végrehajtását, működését és igazgatását segítse elő. Emellett tárgyalási fórumot nyújt a multilaterális kereskedelmi kapcsolatok előmozdításához, vitarendezési eljárást és kereskedelempolitikai felülvizsgálati mechanizmust működtet, valamint együttműködik a Nemzetközi Valutaalappal és a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bankkal a globális gazdaságpolitikai összhang kialakítása érdekében.

A nemzetközi kereskedelem a fenntartható fejlődés fontos összetevőjét képezi, és ezt már az 1992-es riói konferencia résztvevő államai is felismerték. A Riói Nyilatkozat 12. elve kihangsúlyozta a nyitott kereskedelem fontosságát és a protekcionizmus visszaszorításának szükségességét, míg az Agenda 21 kötelezte az államokat egy nyílt, diszkriminációmentes és méltányos multilaterális kereskedelmi rendszer kiépítésére. A kereskedelem ugyanis segítséget kínál az egyenlőtlenül megoszló természeti erőforrások egyenlőbb elosztásához, és könnyebbé teszi az új, környezetkímélő technológiák terjedését. Azáltal, hogy a WTO a multilaterális kereskedelem fő szervezőereje, a fenntartható fejlődés előmozdításában is kiemelkedő szerephez jutott. A nyitott kereskedelmi rendszer nem végcél, hanem eszköz, és ezt a WTO-egyezmény preambuluma tükrözi a legszemléletesebben:

⁵¹ Vörös: i. m. (49), p. 78–80.

⁵² Denis Borges Barbosa, Margaret Chon, Andrés Moncayo von Hase: Slouching Towards Development in International Intellectual Property. Michigan State Law Review, 2007. 1. sz., p. 78–80.

„...elismerve, hogy kereskedelmi és gazdasági törekvéseik terén kapcsolataikat az életszínvonal emelése, a teljes foglalkoztatottság és a reáljövedelem és valós kereslet nagy és kitartóan növekvő volumenének biztosítása, az áruk és szolgáltatások előállításának és kereskedelmének növelése érdekében kell alakítaniuk, miközben lehetővé teszik a világ erőforrásainak optimális használatát összhangban a fenntartható fejlődés céljával, kívánva mind a környezet védelmét és megóvását, mind az ezt szolgáló eszközök erősítését oly módon, ami megfelel igényeiknek és aggályaiknak a gazdasági fejlődés különböző szintjein, elismerve továbbá, hogy pozitív erőfeszítésekre van szükség annak érdekében, hogy biztosítsák a fejlődő és különösen a legkevésbé fejlett országok számára, hogy gazdasági fejlődésük szükségleteihez mértén részesülhessenek a nemzetközi kereskedelem növekedéséből ...”

Jól láthatóan visszaköszönnek a Brundtland Bizottság által lefektetett elvek, amikor az alapítók a kereskedelmet az életszínvonal növelése, a foglalkoztatottság növelése és az erőforrások optimális felhasználása szolgálatába állítják, külön is kiemelve a fenntartható fejlődés célját, valamint a fejlődő országok legitim gazdasági érdekeinek elismerését. Ennek vezérlőelve az a felismerés, hogy a kereskedelem és a piaci liberalizáció kéz a kézben jár a környezetvédelmi és társadalmi célkitűzések megvalósításával. Egy stabil és kiszámítható nemzetközi kereskedelmi rendszer előnyös hatást gyakorol a befektetésekre, az innovációra és a technológiai változásokra, amelyek mindenképpen szükségesek a gazdaság átalakításához és a zöld gazdaságra való áttéréshez, ami a Rio+20 konferencia fő célkitűzése is volt. Ehhez a WTO-megállapodások alapjait képező olyan alapelvek társulnak, mint a megkülönböztetés tilalma és az átláthatóság, amelyek kiszámítható és tisztességes kereteket adhatnak a kereskedelmi intézkedésekkel támogatható jogos környezetvédelmi igények számára. A fejlődő országok érdekeinek előmozdítása akként jelenik meg a WTO normarendszerében, hogy a fejlődő országok rendszerint kedvezményes elbánásban részesülnek, így kereskedelmi lehetőségeik tágabbra nyílnak, és a vállalt kötelezettségek terén nagyobb mozgásteret élveznek.⁵³

A fenti tevékenységi kör a WTO szervezetében is megmutatkozik. A WTO-egyezmény IV. cikke alapján a legfőbb szerv, a Miniszteri Konferencia bizottságokat hoz (kötelezően) és hozhat (fakultatívan) létre. Ezek közül kiemelendő a Kereskedelmi és Fejlesztési Bizottság, valamint a Kereskedelmi és Környezeti Bizottság, az előbbin belül pedig a legkevésbé fejlett országok érdekében külön albizottság is működik.

A WTO hisz abban, hogy a kereskedelem liberalizálása az erőforrások hatékonyabb felhasználásához, a gazdasági növekedéshez és a jövedelmek emelkedéséhez vezet, ami elő-

⁵³ Harnessing trade for sustainable development and a green economy, 2011. World Trade Organization, Geneva, p. 3: https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/brochure_rio_20_e.pdf (2015. 03. 19.).

segíti a környezet megóvását, a fenntartható fejlődést és a szegénység visszaszorítását.⁵⁴ Ez azonban illuzórikus elképzelés lehet, hiszen a gazdaság jelenlegi teljesítménye is már messze túljutott az ökológiai határokon, a további gazdasági növekedés és az azzal együtt járó fokozódó fogyasztás még erőteljesebb környezeti terheket eredményez, azaz a kereskedelem, a növekedés és a környezetmegóvás legfeljebb a hétköznapi politika szintjén egyesíthető, azonban a mélyrehatóbb elemzések során felismerhetővé válik e megközelítés paradox jellege. A nyitott kereskedelmi rendszer hatásai kétségtelenül segítik a fenntartható fejlődés gazdasági pillérét, és jó eséllyel (bár ahogy a Brundtland Bizottság is rámutatott, nem szükségképpen)⁵⁵ kihatnak a társadalmi pillérre, valamint segíthetnek a szegénység leküzdésében. A nyitott kereskedelem elősegíti a termelési hatékonyság javulását a specializáció, a technológiatranszfer és a növekvő verseny útján, valamint lehetővé teszi a legjobb ár/érték arányú alapanyagok beszerzését, ami a fejlődő országok növekvő gazdasági pályára állításában bír nagy jelentőséggel. Ezek a célkitűzések természetesen elfogadhatóak és legitimek, azonban az odavezető út egyre növekvő környezetterhelést, növekvő ökológiai lábnyomot és környezeti túlfogyasztást eredményez, azaz a környezetvédelmi törekvésekkel nem egyeztethető össze.

⁵⁴ I. m. (53), p. 7. A klasszikus és neoklasszikus közgazdaságtani megközelítés alapján a gazdasági növekedés javuló életszínvonalat és jobb életkörülményeket jelent. A számok börtönében élve egy ország GDP-jének növekedése látszólag jelentheti az életminőség javulását, de ez nem szükségszerű, és a valóságban nem is ez a tipikus folyamat. Különbséget kell tenni ugyanis a vagyongyarapodás makroökonómiai és mikroökonómiai vetületei között. Az alapvető probléma abból adódik, hogy a makroszinten mért gazdasági növekedés alkalmas arra, hogy elrejtse a mikroszintű változásokat. Ugyanis mikroszinten tapasztalható az ún. Máté-effektus, azaz „akinek van, annak adatik, és bővelkedik; de akinek nincs, az is elvételik tőle, amije van” (Máté 13,12). Eszerint az emberek jelentős része, akik korábban sem voltak tehetősek, csak még szegényebbekké válnak, viszont akiknek korábban is komolyabb vagyon állt a rendelkezésükre, a pénzükből még több pénzt tudtak fialni. Ezáltal az olló egyre szélesebbre nyílik, azonban a makroökonómia ezt elfedi, mert ha a kevesek gazdagodása nagyobb, mint a sokak szegényedése, a két ellentétes tendencia eredője még így is pozitív lesz. A rendkívüli egyenlőtlenséget jól illusztrálja, hogy a 2000-es évektől kezdődően a felnőtt népesség 1%-a keresi meg a globális javak 40%-át, valamint a leggazdagabb 10% birtokolja a világ vagyonának 85%-át. A Föld 85 leggazdagabb emberének pedig akkora vagyona van, mint a teljes lakosság szegényebbik felének összesen. Lásd *Alice Krozer: The inequality we want. How much is too much?* United Nations University World Institute for Development Economic Research, Helsinki, 2015, p. 1; *Michael Renner: Legyen mindenki számára zöld a gazdaság* in *Varga Éva* (szerk.): *A világ helyzete 2012. A fenntartható jólét.* Föld Napja Alapítvány, Budapest, 2012, p. 27.

A globális megközelítésmód helyett tehát inkább a lokalitást, a kisebb közösségeket, társadalmi rétegeket vagy akár az egyes embereket is vizsgálni kellene ahhoz, hogy a növekedés és a fejlődés viszonyáról valós képet kaphassunk. Ez a folyamat többek között az USA-ban is jól megfigyelhető volt, hiszen az ország GDP-je szédületes ütemben növekedett az elmúlt évtizedekben, ez a plusz növekmény azonban kevés ember és gazdasági társaság kezében összpontosult, ezzel egyidejűleg pedig az emberek többsége reálértéken kevesebbet keresett, mint korábban, és kevésbé is érezték magukat pénzügyi szempontból biztonságban. Lásd *Náray-Szabó Gábor: Fenntartható a fejlődés?* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006, p. 142; *Benjamin Morton Friedman: Jólét és erkölcsösség.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2010, p. 13–14.

A gazdasági növekedés nem növeli automatikusan az emberi jólétet. Csak akkor tekinthetjük a növekedést pozitív hatásúnak és az emberi életminőséget javító tényezőnek, ha a növekedés alapvetően értékes és hasznos javak vagy szolgáltatások előállításával jött létre, ezek széles körben megoszlanak a társadalom tagjai között, és e pozitívumok meghaladják a növekedés okozta káros hatásokat. Lásd *David C. Korten: Tőkés társaságok világhuralma.* Kapu Kiadó, Budapest, 1996, p. 44.

⁵⁵ Our Common Future. p. 42.

3.3. *Technológiatranszfer avagy roncsexport: a technológiatranszfer jelentősége a nemzetközi kereskedelemben*

Első ízben 1961-ben merült fel nemzetközi porondon a technológiatranszfer kérdése, amikor néhány fejlődő ország az ENSZ Titkárságához fordult annak érdekében, hogy tanulmányokat készíttessenek a szellemi tulajdon-jogokat szabályozó nemzetközi egyezmények fejlődő országokra gyakorolt hatásairól. Azóta a téma egyre nagyobb figyelmet kapott, így ma már a fejlődő országok vonatkozásában az egyik legfontosabb politikai és jogi vitatéma. A technológiához való hozzáférés központi szerepet játszik (vagy kellene játszania) abban, hogy csökkenjen a szakadék az új technológiát előállító, iparilag fejlett országok és azon fejlődő országok között, amelyek eltanulják ezeket az ismereteket. Az új technológiai megoldások sok esetben nem előzmény nélküli, a társadalmat teljes egészében újraformáló innovációt takarnak, hanem a produktivitást növelő és hatékonyságot javító fejlesztéseket, amelyek nagy jelentőséggel bírnak egy ország gazdasági struktúrájának változásában. Emellett pedig azért is van nagy jelentősége a technológiatranszfernek, mert ugyan hiába érhető el közkincként rengeteg technikai megoldás, az ezekhez való hozzáférés és a meglévő folyamatokba történő beépítése korántsem automatikus és költségmentes, ugyanis azok alkalmazása komoly meglévő technológiai kapacitásokat követel meg. Annak ellenére, hogy a technológiatranszfer több mint 50 éve vitatéma a legnagyobb nemzetközi fórumokon, mégis azt tapasztalhatjuk, hogy a technológiai különbségek fokozatosan növekednek, és nem is csak a fejlett és fejlődő országok között, de még a fejlődő országok technológiai színvonalában is egyre nagyobbak az eltérések. Vannak országok, amelyek jó úton járnak a felzárkózásban, de vannak olyanok, amelyek stagnálnak vagy akár még jobban leszakadnak.⁵⁶

Mind a WIPO, mind pedig a WTO feladatkörében kulcsfontosságú tevékenységként jelenik meg a technológiatranszfer, amely kifejezésnek nincs egységesen elfogadott definíciója: általános jelleggel azt mondhatjuk, hogy a tárgyiasult technológiák és eljárások, valamint a személyhez kötött technológiai tudás jogilag rögzített átadása.⁵⁷ Az UNCTAD berkein belül 1985-ben napvilágot látott technológiatranszfer-kódex tervezetének (*Draft International Code of Conduct on the Transfer of Technology*) első fejezete alapján a technológiatranszfer valamely termék előállítására, eljárás alkalmazására vagy szolgáltatás nyújtására vonatkozó rendszerezett tudás átadása, ami nem az érintett áruk pusztán adásvételét vagy bérbeadását

⁵⁶ Padmashree Gehl Sampath, Pedro Roffe: Unpacking the International Technology Transfer Debate: Fifty Years and Beyond, 2012, International Centre for Trade and Sustainable Development, Geneva. 2012, p. 6–7: <http://www.ictsd.org/downloads/2012/07/unpacking-the-international-technology-transfer-debate-fifty-years-and-beyond.pdf> (2015. 03. 22.).

⁵⁷ Veres Zoltán, Buzás Norbert: Bilaterális kockázatok menedzselése a technológiatranszferben. In Buzás Norbert (szerk.): Tudásmenedzsment és tudásalapú gazdaságfejlesztés. JATEPress, Szeged, 2005, p. 193: <http://www.eco.u-szeged.hu/kutatas-tudomany/tudomanyos-kozlemenyek/tudasmenedzsment-es-tudasalapu-gazdasagfejlesztes> (2015. 03. 21.).

jelentí. Így különösen olyan szerzõdésék minõsülnek technológiatranszfer-megállapodásoknak, amelyek kiterjednek az alábbiak valamelyikére:

- a szellemi tulajdon-jogok átruházására vagy licenciába adására (ide nem értve a védjegyeket, hiszen azok õnmagukban nem hordoznak semmilyen technológiát),
- a know-howra és technikai segítségnyújtásra (ami minden típusú írásos, szóbeli vagy tárgyi formában megnyilvánuló útmutatást és ismeretátadást takar),
- egy gép vagy berendezés telepítésére, mûködésére és üzemeltetésére vonatkozó technológiai tudásra,
- az adásvétel, bérlet vagy más módon megszerzett nyersanyagok, köztes termékek, berendezések vagy gépek megszerzéséhez, telepítéséhez és mûködéséhez szükséges technológiai ismeretre,
- az ipari és technikai együttmûködési megállapodások technológiai tartalmú rendelkezéseire.

A technológiatranszfer kifejezés mellett újabban egyre inkább használatossá válik a technológiadiffúzió. Egyes szerzõk szinonimaként kezelik, ugyanakkor különbség is tehetõ közöttük. A tartalmi elhatárolás alapja, hogy a technológia nem olyan áru, amit az országok egymás között könnyedén kicserélhetnének, hanem olyan tudás, ami különbözõ mechanizmusok útján (például kereskedelem, befektetés, együttmûködés) terjed, elsõsorban az üzleti szféra szereplõi, és nem az állam révén.⁵⁸ A diffúzió kifejezés jobban leírja a technológia terjedésének jellemzõit, és utal arra is, hogy többrõl van szó, mint egy meghatározott technikai megoldás átadásáról. A diffúzió során az átvevõ ország olyan tudást szerezhethet, ami jellemzõen nem jelenik meg piaci körülmények között beárazva, mivel ezek a tudáselemek szándékosan vagy akaratlanul felmerülõ ún. externáliák, amelyek a megszerzett technológiához közvetetten kapcsolódnak. A technológiai diffúzió egyik fontos sajátossága, hogy külföldi partnerek és hazai beszállítók vagy fogyasztók közötti együttmûködés révén is kialakulhat. A diffúzió pozitív mellékhatásai azonban nem szükségszerûek, mivel a jelentõs szellemi tulajdon-jogokkal rendelkezõ transznacionális vállalatok erõs felügyelet alatt tarthatják az átadott technológiát (például úgy, hogy bizonyos részinformációk visszatartásával korlátozzák az ismeretek felhasználhatóságát, így továbbra is szükséges az átadó fél közremûködése, vagy a munkavállalókat szigorú titoktartási kötelezettséggel terhelik).⁵⁹ A továbbiakban az egyszerűség kedvéért csak a technológiatranszfer kifejezést használjuk.

A technológiatranszfer jelentõsége nemzetközi jogi oldalról több szempontból is alátámasztható. Egyrészt az MDG-k megvalósítása kapcsán, ugyanis a globális javak egyenlõbb megosztása érdekében fokozni kell a nemzetközi kereskedelmet, valamint a fejlõdõ

⁵⁸ *Peet du Plooy: Technology Diffusion Through Intellectual Property Rights: Innovating to Combat Climate Change.* South African Institute of International Affairs, Johannesburg, 2013, p. 14: http://dSPACE.africaportal.org/jspui/bitstream/123456789/33982/1/saia_sop_144_du_plooy_20130509.pdf?1 (2015. 03. 22.).

⁵⁹ *Transfer of Technology, United Nations Conference on Trade and Development, Geneva, 2001, p. 15–16: http://unctad.org/en/Docs/psiteiid28.en.pdf* (2015. 03. 22.).

országok gazdasági termelékenységét és hatékonyságát, amihez szükségük van a fejlett technológiai megoldásokra. Másrészt a nagy emberi jogi dokumentumok is megkívánják a szociális igazságosság és az emberi jogok tiszteletben tartása érdekében az államok közötti együttműködést és segítségnyújtást, ugyanis ezzel érhető el az a társadalmi, gazdasági és politikai környezet, amelyben a fejlődés és az emberi jogok a legteljesebben érvényesülhetnek.⁶⁰ Ennek pedig egyik fontos eszköze a technológiatranszfer. Harmadrészt – és egyre gyakrabban – a környezetkímélő technológiák és a klímaváltozás elleni küzdelem kapcsán merül fel a technológiatranszfer kérdése.⁶¹ Igaz ugyan, és a Rio+20 konferencia óta még nagyobb hangsúlyt kapott, hogy a zöld technológia és a zöld innováció terjesztése rendkívül fontos, és a WTO is ebben látja a szabad kereskedelem egyik legnagyobb erősségét, ez azonban mégsem alkalmas globális méretekben a zöld gazdaság kialakításához. Ebben ugyanis éppen a szellemi tulajdon-jogok jelenthetnek akadályokat. A fentiekben már volt róla szó, hogy a szellemi tulajdon-jogok az innovációra ösztönzőleg hatnak, és a fejlett országok számára e jogok rendkívül fontos gazdasági érdekeket biztosítanak. Másik oldalról viszont az erős szellemi tulajdon-jogok akadályát képezhetik a WIPO és a WTO legfőbb célkitűzései között szereplő technológiatranszfernek.

Azáltal, hogy a szellemi tulajdon-jogok a jogosultak számára kizárólagos jogokat engedélyeznek, és szabadalmak esetén gyakorlatilag monopóliumot biztosítanak számukra az adott találmány fölött, kevesek számára lesz megfizethető az adott technológia. Az innováció rendkívül költséges és erőforrás-igényes, ezért az eredményeképpen megszülető termék és szolgáltatás ára tükrözi e költségráfordítást, amit a szellemi tulajdon-jogok, azon belül is elsősorban a szabadalmak biztosítanak. Ha nincs nagy piaci verseny az adott területen, akkor pedig nincs árverseny sem, azaz mindaddig, amíg a technológia közkincsbe nem kerül és nem válik szabadon hozzáférhetővé, csak a megfelelő anyagi forrással rendelkező társadalmi rétegek vagy országok juthatnak hozzá. A fejlődő országok számára pedig a magas költségek miatt többnyire elérhetetlenek a zöld gazdaság kialakításához szükséges technológiai megoldások, azaz globális értelemben nem, vagy csak kis mértékben képes realizálódni a technológiatranszfer.⁶²

A fejlődő országok számára így a legújabb technológiai fejlesztések csak ritkán válnak megfizethetővé, ezért csak a régebbi és sokszor elavult, valamint kevésbé környezetkímélő technológiák adaptálására nyílik lehetőségük. Ezt a folyamatot nevezhetjük „roncsexportnak” is, ugyanis míg a fejlett világ élvezheti a legújabb innovatív folyamatok eredményeit,

⁶⁰ Ilyen környezet megteremtésére tartalmaz előírást többek között az ENSZ alapokmánya, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya vagy éppen a fejlődéshez való jogról szóló nyilatkozat.

⁶¹ *Hans Henrik Lidgard, Jeffrey Atik, Tu Thanh Nguyen* (eds.): *Sustainable Technology Transfer. A Guide to Global Aid & Trade Development*, Kluwer Law International, Alphen aan den Rijn, 2012, p. 5–9.

⁶² *Are IPR a Barrier to the Transfer of Climate Change Technology?*, 2009, Copenhagen Economics – The IPR Company, Copenhagen, p. 35: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/february/tradoc_142371.pdf (2015. március 21.).

addig a „roncstechnológiákat”, azaz a régi és környezetileg kártékonyabb technológiai megoldásokat adják el a fejlődő országok számára. Ez a folyamat megfigyelhető mind nyugat-kelet, mind észak-dél irányban, ami nem pusztán technológiai különbségeket eredményez, hiszen így a fejlődő országok folyamatosan lépéshátrányban maradnak mindaddig, míg a saját innováció személyi és tárgyi feltételei adottá nem válnak, de ezzel együtt globális viszonylatban a környezetterhelés áttolása is megfigyelhető. Nyugatról keletre, és északról délre a fejlett országok a környezetterhelő technológiákat átadják, exportálják azt saját országukból, ahol azokat pedig újabb és újabb fejlesztésekre cserélik le. Így ott a környezet állapota javul, vagy legalábbis kisebb ütemben romlik, míg a fejlődő országok növekvő – és a roncxport alapján környezetszennyezőbb technológián alapuló – gazdasága miatt e területeken fokozódó környezeti ártalmaknak lehetünk tanúi. E visszasság pedig jelentős mértékben aláássa a WTO célkitűzéseit mind a fenntartható fejlődés, mind pedig a zöld gazdaság előmozdítása tekintetében.

3.4. A TRIPS és a szellemitulajdon-jogok szerepe a technológiatranszfer előmozdításában

A WTO-egyezmény elválaszthatatlan mellékletét képezi az 1/C. mellékletben foglalt TRIPS-megállapodás, amely így mind a 160 tagállam számára kötelező előírásokat tartalmaz a szellemitulajdon-jogok kereskedelmi vonatkozásaira nézve. A TRIPS elfogadásával a WIPO komoly dilemmával került szembe, ugyanis elveszítette az UNESCO-val vívott „harcban” és az UNCTAD meggyengítése révén megszerzett kizárólagos szellemitulajdon-jogi kompetenciáját. Az új struktúrában ezért már 1994-ben lehetővé tették a WIPO Nemzetközi Irodája számára, hogy a WIPO tagországainak technikai segítséget nyújtson a TRIPS-hez kapcsolódó ügyekben, hogy a tagállamok ne csak a WTO-hoz fordulhassanak. A két szerv közötti összefonódás 1995-ben tovább mélyült a december 22-én Genfben elfogadott WTO-WIPO-együttműködési megállapodással. Ennek 4. cikke rendelkezik a jogi és technikai segítségnyújtásról, valamint a technikai együttműködésről. Ennek keretében mind a WTO, mind pedig a WIPO vállalta, hogy a TRIPS-szel összefüggésben kölcsönösen ugyanolyan jogi és technikai segítséget biztosítanak egymás szervezetén belül minden fejlődő országnak, függetlenül attól, hogy ezen országok saját szervezetüknek tagjai-e vagy sem. Ezzel a fejlődő országok számára tulajdonképpen egy „TRIPS-együttműködési uniót” hozott létre a két nemzetközi szervezet, amivel a WIPO szerzett magának egy szeletet a TRIPS világából is, így nem kényszerült a WTO miatt háttérbe vonulni. Már csak azért sem, mert a TRIPS sikeréhez szükség volt a WIPO sok évtizedes tapasztalatára, amivel a WTO akkor még nem rendelkezett. Mindenesetre a TRIPS intő jelül szolgált a WIPO-nak, hogy ha továbbra is a szellemitulajdon-jogok fő zászlóvivője kíván maradni, akkor be kell bizonyítania

(elsősorban az USA számára), hogy képes gyorsabban és hatékonyabban új megoldásokkal előállni, mint ahogyan azt tette a korábbi évtizedekben.⁶³

A TRIPS sok tekintetben újdonságot hozott a szellemi tulajdon-jogok rendszerébe. Legjelentősebb vívmányai közé sorolhatjuk, hogy a kreatív alkotással létrehozott tudás védelmére újabb szellemi tulajdon-jogok bevezetését írta elő azon országok számára, ahol korábban olyanok nem léteztek (például növényfajta-oltalom), illetve ha léteztek is az adott oltalmi formák, tartalmukat a TRIPS-ben foglaltakhoz kellett igazítani.⁶⁴ Emellett a TRIPS hatására a szellemi tulajdon-jogok által védett tudás ára felértékelődött az oltalmi idő minimumának rögzítésével, valamint azért, hogy hatékony jogérvényesítési eszközöket vezetett be, és kötelezte a tagállamokat ezek átültetésére. Elsősorban ennek monitorozására és ellenőrzésére jött létre a WTO egyik fő szerveként a TRIPS Tanács.⁶⁵ E fejezet szempontjából pedig a legfontosabb a technológiatranszferre vonatkozó rendelkezése, ugyanis a TRIPS ezáltal kapcsolja össze a szellemi tulajdon-jogokat a globális kereskedelemmel és a fejlődő országok érdekeivel.

A TRIPS 66. cikke rendelkezik a legkevésbé fejlett tagországok számára biztosított lehetőségekről. Az 1. pont általános érvénnyel kínálja számukra azt a rugalmasságot – különleges szükségleteikre, követelményeikre, gazdasági, pénzügyi és közigazgatási korlátaikra tekintettel – hogy a WTO-egyezmény hatálybalépését követő 10 éven belül – az alapelvektől eltekintve – nem kötelesek a TRIPS rendelkezéseit alkalmazni, és ezt az időszakot indokolt kérelemre a TRIPS Tanács meghosszabbíthatja. E szabály alkalmazásával a TRIPS-ben foglalt szellemi tulajdon-jogi standardok nem érvényesülnek maradéktalanul, így pedig globális viszonylatban egy „többsebességű” szellemi tulajdon-védelmi rendszer alakul ki, amiben a fejlett országok megfelelnek a TRIPS-nek, míg a fejlődő országok nem szükségképpen.

A 66. cikk 2. pontja tartalmazza a technológiatranszferre vonatkozó kötelezettség becsatornázását a világkereskedelemben:

„A fejlett ország Tagoknak ösztönző intézkedésekről kell gondoskodniuk, amelyek előmozdítják és ösztönzik a területükön lévő vállalatokat és intézményeket a legkevésbé fejlett ország Tagok részére történő technológia átadására, annak érdekében, hogy képessé tegyék azokat egészséges és életképes műszaki alapjuk kialakítására.”

⁶³ *Musungu, Dutfield*: i. m. (40), p. 11.

⁶⁴ Az egyes oltalmi formákra vonatkozó minimumstandardok meghatározásával nagymértékű jogharmonizációt eredményezett, emellett pedig a BUE, valamint a PUE rendelkezéseinek való megfelelést is kötelezővé tette. Ezzel vált globálisan is a szellemi tulajdon-jogok rendszere az egyik legjobban harmonizált jogterületté.

⁶⁵ *Drahoš Péter*: *Global Property Rights in Information: The story of TRIPS at the GATT*. Prometheus, 13. évf. 1. sz., 1995. június, p. 6.

A fentiekből adódik tehát, hogy a tagállamoknak oly módon kell szabályozniuk hazai szellemi tulajdon-jogi rendszerüket, hogy az alkalmas legyen a 66. cikk 2. pontjában foglalt célok megvalósítására.⁶⁶ A szellemi tulajdon-jog egyszerre lehet ösztönzője és akadályja is a technológiatranszfernek, ezért óriási szerep hárul a jogi szabályozásra, hogy a megfelelő ellensúlyok kialakításával a fejlett és a fejlődő országok érdekei is érvényesülhessenek.

A szellemi tulajdon-jogok és a technológiatranszfer viszonya két ellentétes nézőpont alapján is értékelhető. Az erős szellemi tulajdon-jogi rendszert támogatók mellett érvelnek, hogy a magas szintű jogi védettség elősegíti a technológia átadását a feltárás és a nyilvánosságra hozatal követelményén keresztül. Ezzel szemben a gyengébb jogi védelmet preferálók álláspontja szerint a szellemi tulajdon-jogok hátráltatják a nemzetközi technológiatranszferet, mivel a kvázi monopolhelyzetet biztosító oltalmak lehetővé teszik a jogosultak számára, hogy az árakat magasan tartsák, és hogy megakadályozzák a fejlődő országok gazdasági szereplőit az e technológiákhoz való hozzáférésben.⁶⁷

Azáltal, hogy a TRIPS a rugalmasságok biztosítása révén lehetővé teszi a „többsebességes” szellemi tulajdon-védelmet, valahol a két nézőpont között foglal állást, de inkább az erős szellemi tulajdon-jogi rendszerhez közelítve, hiszen azt tekinti főszabálynak, és a gyengébb oltalmat biztosító szellemi tulajdon-jog csak a 66. cikk kivételes engedménye ez alól. Eleve a technológiatranszfer szükségszerű előfeltétele a szellemi tulajdon-jogok létezése, hiszen anélkül szabadon másolható lenne minden fejlesztés. Ugyanakkor fontos kihangsúlyozni, hogy a szellemi tulajdon védelmének szintje nem kizárólagosan határozza meg a technológiatranszfer irányát és mértékét, hanem ennek a komplett rendszernek csupán az egyik – ám kétségtelenül fontos – tényezőjét jelenti.⁶⁸ A helyzetet tovább színesíti, hogy a kétezres évek elejétől kezdve számos fejlett ország kötött két- vagy többoldalú szabad kereskedelmi megállapodást a fejlődő országokkal abból a célból, hogy tovább erősítsék a szellemi tulajdon-jogok védelmét a TRIPS által lefektetett minimumstandardok szigorításával. Ezért nevezik e megállapodások tartalmát TRIPS-plus standardoknak. Az így bekövetkező nemzetközi politikai fordulat hátterében az áll, hogy több WTO-tagállam – különösen az USA – számára túl lassúak és nehézkesek voltak a WTO keretében zajló multilaterális kereskedelmi tárgyalások, ezért saját érdekeik érvényre juttatásában sokkal praktikusabb eszköznek látták a kétoldalú vagy regionális egyezmények megkötését. Ezzel a fejlett országoknak lehetőségük nyílt az általuk preferált rugalmatlan és erős szellemi tulajdon-védelmi rendszert a fejlődő országokra erőltetni, mivel multilaterális szinten a WTO keretei között nem tudták érvény-

⁶⁶ Megjegyzendő, hogy az UNCTAD a technológiatranszfer és a szellemi tulajdon-jogok terén sokáig nagyon aktív és fontos szerepet töltött be, ám azáltal, hogy a TRIPS-en keresztül a technológiatranszfer a WTO kompetenciájába került, az UNCTAD sokat veszített jelentőségéből és befolyásából. *Christopher May: World Intellectual Property Organization and the Development Agenda. Global Governance*, 13. évf. 2. sz., 2007, p. 165.

⁶⁷ *Tu Thanh Nguyen: Competition Law, Technology Transfer and the TRIPS Agreement. Implications for Developing Countries.* Edward Elgar, Cheltenham–Northampton, 2010, p. 25.

⁶⁸ *Nguyen: i. m. (67)*, p. 25–26.

re juttatni teljes kereskedelempolitikájukat, a kétoldalú megállapodásokban – politikai és gazdasági erőfölényükből adódóan – viszont igen. Ezek a szabad kereskedelmi megállapodások tárgyukban meglehetősen széles kört ölelnek fel, a kereskedelemtől és szolgáltatástól kezdve a befektetésen és közbeszerzésen keresztül egészen a környezetvédelmi, munkaügyi és szellemi tulajdon-védelmi kérdésekig tartalmaznak rendelkezéseket. Az USA által kötött szerződésekben a szellemi tulajdonra vonatkozó TRIPS-plus szabályok önálló fejezetet is képeznek.⁶⁹ Ez pedig ahhoz vezethet, hogy az erősödő jogi monopólium hatására a hosszú távú innovációs folyamatok lelassulhatnak, és a technológiatranszfer visszaszorulhat. Az így kialakuló innovációs recesszió végső soron a TRIPS céljával ellentétes, hiszen a célokról szóló 7. cikkben a részes államok a szellemi tulajdon-jogok oltalmának és érvényesítésének mibenlétét abban látták, hogy az – egy kiegyensúlyozott jogi szabályrendszer révén – járuljon hozzá a műszaki innovációhoz valamint a technológia átadásához és elterjedéséhez úgy, hogy az egyaránt szolgálja a jogosultak és a felhasználók érdekeit is, és szociális és gazdasági jólétet eredményezzen. Ezzel tehát a szellemi tulajdon-jog társadalmi felelősséggel jár, még hozzá egy olyan felelősséggel, ami a 7. és 66. cikk összekapcsolásából adódóan kiemelten figyelembe veszi a fejlődő országok érdekeit.

A 7. cikk megszövegezéséből az is következik, hogy a szellemi tulajdon-jogok nem kizárólagos ösztönzői a technológiatranszfernek, csupán hozzájárulnak annak egyik összetevőjeként. A nyelvtani értelmezés alapján az érintett rendelkezés azonban inkább egyfajta célként jelenik meg, és nem kötelező szabályként. A TRIPS angol nyelvű szövegváltozataiban ugyanis a „*should contribute*” kifejezés szerepel, míg ehhez képest a magyar fordításban a „járuljon hozzá” fordulat olvasható. Az angol szóhasználatból a feltételes jelleg és a törekvés adódna, ami a soft law irányba hatna, ugyanakkor a TRIPS jogalkalmazói értelmezéséből mégsem az következik, hogy a 7. cikk végrehajtása pusztán állami diszkrecionális döntési kompetenciába tartozna. Ehelyett az államok kötelesek a TRIPS rendelkezéseit oly módon átültetni hazai jogrendjükbe, hogy az hatékonyan segítse elő a technológiatranszfert és -diffúziót. Ezt csak tovább erősíti a 8. cikk (1) bekezdésében foglalt alapelv, miszerint a TRIPS átültetésekor az államok a közegészség és közéletvédelem védelméhez szükséges olyan intézkedéseket alkalmazhatnak, amelyek a társadalmi-gazdasági és műszaki fejlődéshez létfontosságú ágazatokban a közérdeket előmozdítják, és a TRIPS rendelkezéseivel összhangban vannak. Annak ellenére, hogy meglehetősen nehezen definiálható fogalmakat használnak az említett cikkek, a rendelkezések együttes figyelembevételével egyértelművé válik, hogy a TRIPS alapvető célkitűzése a technológiatranszfer előmozdítása, ezt pedig minden alkalommal figyelembe kellene venni a TRIPS értelmezésénél és átültetésénél.⁷⁰

⁶⁹ *Jakkrit Kuanpoth*: TRIPS-Plus Rules under Free Trade Agreements. In *Christopher Heath, Anselm Kamperman Sanders* (ed.): *Intellectual Property and Free Trade Agreements*. Hart Publishing, Oxford, 2007, p. 28.

⁷⁰ *Nguyen*: i. m. (67), p. 28–29.

A TRIPS által biztosított rugalmasságok révén a fejlődő országoknak lehetőségük van arra, hogy hozzáférést szerezzenek a modern technológiai vívmányokhoz. Azonban nincs arra semmilyen egzakt módon meghatározható recept, hogy ezt a rugalmasságot hogyan, milyen mértékben és milyen körben kell alkalmazni ahhoz, hogy a technológiatranszfer fokozódjon. Mivel a TRIPS-ben rejlő lehetőségek sokféle módon kiaknázhatóak, és természetesen a fejlődő országok igényei is eltérhetnek egymástól, esetről esetre szükséges felépíteni a megfelelően működő nemzeti szellemi tulajdon-védelmi rendszereket. Figyelemmel arra, hogy a fejlődő országok jogalkotói ebben kevés tapasztalattal rendelkeznek, mind a WIPO, mind pedig a WTO segítséget nyújt számukra. A WIPO a korábban ismerttetett jogalkotási segítségnyújtás keretében ad tanácsot a TRIPS megfelelő átültetéséről, míg a TRIPS 67. cikkében foglalt technikai együttműködés alapján a fejlett országok kötelesek együttműködni a fejlődő és a legkevésbé fejlett országokkal, többek között a szellemi tulajdon-jogok oltalmára és érvényesítésére vonatkozó hazai jogszabályok előkészítésében.

4. Befejezés

Attól kezdve, hogy a WTO megkezdte működését, egy új és sok kérdést felvető helyzet alakult ki a szellemi tulajdon-jog nemzetközi igazgatása terén. A WIPO elveszítette néhány évvel ezelőtt megszerzett egyeduralmát és kizárólagosságát a szellemi tulajdon rendszerében. A két szervezet szabályozási módszerei és működési mechanizmusai között sok tekintetben különbségek mutatkoznak, de mindkettő ugyanazt a végső célt hivatott szolgálni. Ez pedig a fejlődés előmozdítása a fejlődő országokba irányuló technológiatranszfer fokozása révén. A WIPO kapcsán ez a cél az ENSZ–WIPO-megállapodásból válik egyértelművé, amit azonban a WIPO-t létrehozó egyezmény nem tükröz megfelelően. Az egyezményeket tágabb összefüggéseikben és egymásra vetítve vizsgálva azonban egyértelművé válik, hogy a szellemi tulajdon igazgatásán keresztül a WIPO elsődleges feladata a fejlődő országok helyzetének javítása. A WTO-egyezmény a technológiatranszfer melletti elköteleződést sokkal hangsúlyosabban megjeleníti, és a kereskedelmet, ezzel együtt pedig a szellemi tulajdon rendszerét is annak szolgálatába állítja.

Sajnálatos azonban, hogy mind a WIPO, mind a WTO értelmezésében a fejlődés elsősorban gazdasági dimenziót takar, és a fenntartható fejlődés társadalmi és környezetvédelmi pillérére alig vagy egyáltalán nincsenek tekintettel. Addig, amíg a szellemi tulajdont elsősorban a gazdasági növekedés eszközeként tekintik, a fenntartható fejlődés elérhetetlen marad, mivel a gazdaság erősödésével szemben a környezet állapota csak romlani fog. Ebben a kontextusban a technológiatranszfer valójában környezetterhelés-transzfer. A fentiekben kifejtettek miatt az erős szellemi tulajdon-védelem inkább hátráltatja, mintsem elősegíti a fenntartható fejlődést támogató technológiatranszfert. Ahhoz, hogy a fenntartható fejlődéshez egy lépéssel közelebb kerülhessünk, elsősorban a fejlett országok részéről kellene

engedményeket tenni az erős szellemitulajdon-védelemből, mert anélkül a fenntartható fejlődés olyan, három lábon álló szék lesz, amelynek lábai eltérő hosszúságúak, és a különbség csak fokozatosan növekszik közöttük.

A WIPO keretében 2007-ben megszületett a Development Agenda, amely egyfajta paradigmaváltási céllal kívánta újraértelmezni a szellemitulajdon-jog szerepét annak érdekében, hogy a fenntartható fejlődés pillérei közötti távolodást visszafordítsa, és egyensúlyt teremtsen. A következő számban megjelenő tanulmányban e nagy horderejű dokumentumot fogjuk alaposabb vizsgálat alá vonni.